

СА БЕОГРАЂАНИМА У ПОСАВСКОМ ОДРЕДУ

— По ратном дневнику —

Августа 1941. Наш Посавски партизански народноослободилачки одред силовито напада, ослобађа. Стално у акцији.

На равницама изукрштаним пругама, рекама и путевима, недалеко од великог града, разоружали смо све жандармеријске станице, зауставили саобраћај, спалили општинске архиве. Ратујемо. Објашњавамо народу циљеве борбе, узроке расула старог друштва. У свим селима одржавамо скупове на којима сељаци бирају народноослободилачке одборе, прве органе истинске народне власти. Све то не иде безболно, без мука.

Долазе Београђани. Организовано. Група за групом. Шаље их Партија у све одреде, у све крајеве. Срећни смо што јачају и наше редове. Београд опет предњачи. Београд има. Београд даје. Коча Поповић¹ нам је командант, Бора Марковић² комесар. Од првих дана су са нама. Поред многих радника, бака и интелектуалаца, приспели су и књижевници Јован Поповић и Чеда Миндеровић.

Срдачно дочекујемо сваког новог борца. Стискамо руке. Грлимо се. Београђани посматрају наш бивак. Грабовац — Чолића шумарак. Травнати пропланак. На храсту зидне новине. Невешти написи. Критика недостатака. Хумор. Читају. Смеше се.

— Спавате под ведрим небом?

— Да, још увек, нису нам стигла поручена шаторска крила, а ми још нисмо саградили касарне.

— Јасно је мени, друже, да неће стићи шатори. Интересује ме само шта радите кад пада киша?

— Нађемо колибе или идемо у куће.

Сви нас радо примају. Или, како да кажем, прокишњавамо.

— Овде нема ни брегова, ни планина, па ни великих шума. Где су вам бусије, заклони?

— Ови шанчеви, обале, то багрење, ти глогови, трњине, кукурузи. Шта ће нам планине? Нисмо навикли на њих. Меки смо ти ми у Посавини, на равницу навикли.

— Интересантно, врло чудно! Помало романтично. Ма важно је да смо само дошли, да имамо пушке... Растао сам се са родним градом, са мајком. Дошао сам да се размахнем, да не слушам застрашујуће сирене, да не стрепим од полицијског часа, од бата корака туђих војника, агената и да се вратим са свима вама, са слободом.

Дознајем да се зове Радомир Марковић Гембеш, тај дежмекасти, кочоперни младић. Металац. Говори гласно. Брзо. Ратоборно изгледа. Увек у покрету.

Чујем дубок баритон. „Пролетаријат Београда се бори на свој начин. Многи би пошли у одред, где било у шуму, али другови неке задржавају у граду на важном послу.“ Прилазим петорки која разговара. Слушам. Човек широких рамена, четвртасте главе, изражајног лица. Има преко 30 година. Видим трагове робије. Политички кривац. Борац.

Чули сте сигурно за ударне групе, наставља Стева Вулић, које пресецају војне телефонске каблове, спаљују новине (већ их има гомила изгорелих), пале гараже и складишта оружја и муниције, аутомобиле, пишу пароле, деле летке, пуцају на немачке официре и војнике. Једном речју, опасни рат тек почиње усред града. Све напредно је на окупу, у акцији, у окршају. Терор и

одмазда су знак беса, немоћи. Убијају, хапсе, туку, сумњиче, вешају, а отпор расте из дана у дан, распламсава се насупрот свим покушајима бројне полиције, Гестапоа, проданих душа, кукавица, савитљиваца.

— Овај другар као да нам држи говор, огласи се курир Коколо. Шалим се ја, причај ти само. Волимо и ми да ћаскамо кад нисмо у акцији, али ви Београђани боље знате, вештије причате. Ја чак и не разумем све.

Стева се насмеја. Престаде да говори. Коколо се распричао о свадбама, прелима, девојкама, једни то већ знају други се ишчуђавају.

Слушамо још дуго њихове згоде о растанку са градом, о радосном сусрету са пушком и петокраком.

Велизар Вељовић:

— ... Морали смо имати личне карте, пропуснице. Одржали смо припремни састанак. Седимо у мрачном подруму, а на улици некога јуре, претражују куће. Један па други пуцањ. Ђутимо. Договорено је да се један другом не јављамо на железничкој станици. Улазимо у вагоне, сви у заказано време. Седим у купеу крај два Немца. Урлао бих. Гушао се. Ђутим и покаткад се извештачено смешим. Питају ме: „Куда путујете на летовање када бандита има у свим брдима и селима? Зашто се излажете опасности, господине?“ Одговарам учтиво да ми је жена у Обреновачкој бањи (а ни сада не знам да ли та бања ради), па идем да је посетим. Кажу да се добро споразумевамо на њиховом језику. „Носите се“! мислим ја у себи. Они нешто узнемирани, гледају непрестано кроз прозоре и држе машинке на готовс. „А знате ли ви да две године девојку нисам видео, две године, а ваше нису баш тако осећајне и не воле нас“. Брбља један младолики Шваба. Пролазе кондуктер, немачки официр. Ја стрепим. Они се дошаптавају, меркају нешто. Изабоше на Умци. Осетих олакшање. Најзад дођосмо до Обреновца. Сви се сакуписмо у најлепшем хотелу. То није опрезно. За сваким столом по неко од наших. Наоколо људи пију кафу, киселу воду са ратлуком. Гледам их онако мирне и бес ме обу-

зима. Поручујем шприцер, па љуту ракију, па опет шприцер. Коначно долази веза. Познајем Адамовића.³ Висок је као овај храст. Упозорава нас да не идемо групно. Ми се сложисмо. Али тек што изађосмо из вароши, скупимо се против свих правила и упозорења — нас 20. Велика група цивила, гологлавих или са шешприма. Поздрављају нас деца. На четвртом километру из кукуруза искачу наши са пушкама и црвеним звездама. Ништа не питају и нуде нас јабукама. Сваки је добио по неколико комада. Кад бих могао једну сачувати као успомену на сусрет, као добродошлицу...

Стојан Љубић⁴. Снажан. Самоуверен. Прелеће брзо очима по нама. Непознат му је овај крај. Тражи познанике. Владин⁵ друг и пријатељ са факултета. Слушамо их како разговарају.

— Памтим, Владо, како си недавно на једном састанку рекао да револуција може брзо наступити. Да треба увек бити спреман. Нисам ни слутео како смо близу били томе, а још мање да ћемо се наћи на једном терену и то у твом родном крају.

— Нисам ни ја на то мислио, а добро је испало. Често нам другови упућују добре људе из Београда. Има међу њима и таквих који знају камионом и тенком управљати, мост рушити, летак написати, говор одржати. Овде се врши размештај по четама. Већ смо неке упутили у срез Уб, а друге с оне стране Колубаре, ка Умци и Београду.

— Надам се, што се мене тиче, да сам дошао где треба, рече Стојан развлачећи усне у осмех.

— Свакако, морам и са осталима да разговарам. Хтео бих да знам како сте прошли.

— Шта да ти кажем, Владо? Више него добро. Разговарали смо са групом крајем прошлог месеца на Калемегдану. Нико и не слуте шта спремамо. Глумино безбрижне младиће. Смејемо се, а говоримо о озбиљним стварима. А пре неколико дана растали смо се у паркићу између „Москве“ и „Балкана“. Одредили смо и дан поласка. Ујутру се нађосмо на перону уског колосека. Музика трешти. Марш; Немци испраћају неког свог

Насловна страна првог броја *Посавског партизана* који је издавао Први батаљон Посавског партизанског одреда августа 1941. (Војно-историјски институт)

Première page du premier numéro de *Posavski partizan* édité par le 1er bataillon du Groupe partisan de Posavina, en août 1941

генерала. Можда на источни фронт. Добили смо возне карте, али тако да по двојица имају карте за једно место. Одређен сам за вођу групе. На главу сам натучао свој зелени шешир, пристојан, као што видиш, и другови из групе су имали најлакши задатак: само да гледају у мој зелени шешир. Где ја си ђем, ту и остали. Сваки је понео ћебе, одело и нешто санитетског материјала. Нико нас ништа не упита. Прође Обреновац. Дође постаја Звечка. Изадох. Гледам остале. Појавише се још тројица, а воз крену. Повикасмо да стане, али он већ брекћући узима замах. Морали су да искачу. Два жандарма нас збуњено гледају. Питали би нешто, али ћуте. Идемо поред друма у колони по један. Наилазе Немци на камнионима. Згрчени, опрезни. Да ли ће нас зауставити? Не. Пројуреше даље. Остаде само облак прашине.

— Те камнионе су, Стојане, наши ка снимије сачекали у заседи.

Бора Марковић, први политички комесар Посавског партизанског одреда
Bora Marković, premier commissaire du Groupe partisan de Posavina

— Ма и ја сам хтео да пуцам, али нисам имао пиштољ. Не дадоше ми другови да га понесем. Кажу: има тога у одреду. А ја их, бога ми, не видим.

— Биће свега довољно. Него, имаш ли ти списак групе? Требаће нам због распореда.

— Ево га. Сви смо ту. Већина другова је из Хрватске. Ратни вихор је устала сао Југославију. Силни су то момци, скоро већ прави Београђани, заврши Љубић.

Влада разгледа списак:

„1. Стојан Љубић, члан КП, студент права, београдски универзитет.

2. Драгомир Томић, члан КП, студент права, Босанска Градишка.

3. Велимир Бузацић, матурант, члан СКОЈ-а, Нова Градишка.

4. Чедомир Ковачевић, матурант, члан СКОЈ-а, Босанска Градишка.

5. Дмитар Батало, трговачки помоћник, Топуско.

6. Небојша, студент.

7. Вељко Миладиновић, члан СКОЈ-а, студент медицине, Јасеновац, Загребачки универзитет.

8. Реља Калембер, матурант, члан СКОЈ-а, Јасеновац.

9. Петар Красуља, студент шумарства, члан СКОЈ-а.

10. Буро Красуља, трговачки помоћник, члан СКОЈ-а, Нова Градишка.

11. Ненад Обрадовић, студент медицине, Топуско.

12. Лазар Шврака, бак из Нове Градишке.

13 Н.Н., омладинац, Београђанин (жели конспирацију због родитеља)“

Нешто касније Нада Марковић⁶ затражи састанак свих новопридошлих Београђана. Окупише се.

— Позвала сам вас, другови, да се договоримо о неким нормама које владају у партизанима. Сваки од вас је понео потребне ствари, мислим на рубље, чарапе, сапуне итд. Овде има бораца који су скоро без кошуља, без пешкира. Сви смо ми, по доласку, предавали сувишно у колектив, па онда делили по потреби.

— Слажемо се, за колектив, викну Гембеш.

— Ето, другови, ја сам одређена да ми све то предате и надам се да вам је свима јасно. Не бих хтела да вам причам дуже, да вас не гњавим...

Нада је врло озбиљна кад говори на скупу. Иначе је ведра, весела. Свако је по смеху познаје. Лице уско, дуго. Црномањаста. У првој борби била је помоћник на пушкомитраљезу код Момчила.

Прича се да су је Совјети падобраним спустили. Ту вест су пронели пуштени жандарми. Када чујемо песму, знамо да је Нада сигурно у тој групи. Ако се шумом разлеже смех, онда је то опет она. Једном је нека сељанка донела млеко. Уз њу се држи дете од око три године. Нада се нечему обрадова. Приђе му. Поче да му тепа, да га милује. На лицу јој широк осмех који се претвори у гласан смех. Дечачић није могао одолети. Гледао ју је најпре широм отворених очију, а затим је почео да је подражава. Тада међу осталима завлада неодољиви смех. Сада је, међутим, друкчије. Нада обавља задатак.

— ... Хтела сам да вам кажем да то није обавезно. Нико није наредно, сами смо се тако договорили.

— Јасно, скоро прошапта човек средњих година, поред кога се налазио велики кофер. Само и нама треба. Шта ћемо ако се рат одужи? Ко ће онда нама дати?

— А ти, пријатељу, говори само у своје име, упаде Гембеш. Пустити ти нас на миру. Знаш ја такве птице још из Београда. Прави се човек важан. Само ти задржи што имаш. Видим да се кажеш, колега.

— Само питам, пожуре онај да се некако оправда. А и немам много, четири-пет пари чарапа, нешто кошуља.

Па охрабривши се, доладе одлучније:

— Поуздан сам ја, нема код мене лабаво, нити повлачења.

Завлада тајан. Чуло се шкљоцање бравица на коферима. Другови, су неко брже неко спорије, одвајали на страну сувишне ствари. Гомила намењена колективу све је више расла. Сваки је могао задржати по два пара рубља, толико исто чарапа, пешкир и неке ситнице.

Пиво Караматијевић
БОРАЦ (Музеј револуције Сарајево)

Pivo Karamatijević
COMBATTANT (Musée de la révolution —
Sarajevo)

Радомир Марковић Гембеш
Radomir Marković Gembeš

Многи су понели собом све што имају. Сада без поговора дају за остале.

— Остави то, друже! Чоколаде, цигарете, ту блузу, џемпер... врати у ранац. И теби је све потребно.

— Ма нека! Заробићемо, отети од непријатеља.

— Не мислиш ваљда да ће они спавати у бостану. Баш си лаф!

— Читао сам доста о рату и револуцији. Имамо предност...

— У књигама не пише шта ће овде бити ове године, нити пак да мораш предати своју кошуљу.

— Ја говорим оно што сам научно...

— Онда ради како хоћеш.

Убрзо је све било готово. Срећено. Отпочела је припрема за свечани трепутак.

И ми смо узбуђени иако смо све то већ доживели. Бићемо присутни. То импонује, узбуђује, снажи, весели. Постројавају се Београђани и Посавци. По

десетинама, водовима. Измешани су. Одела градска, сеоска, војничка. Панталоне разних облика. Ципеле, опанци, чизме, гојзерице, цокуле. Шајкаче, качкети. Гологлави, брижљиво очешљани, разбарушени. Љубић је без свог зеленог шешира. Лица опаљена сунцем. Неки још скоро дечасти. Младићи, млади људи. Ниједног старца. Пушке о рамену, опасачи са фишеклијама. Само у овој првој чети преко 150 бораца.

Грабовчани су донели ручак. Чекају и они да виде.

Седимо.

— Мирно! Мирно!

— Надесно равнајс'!

То потраја дуже. Још није све у реду.

Устадосмо и ми. Сељаци поскидаше капе.

Комесар Бора Марковић: „... Ми, партизани смо војска народна и кренули смо ка великом циљу, у борбени поход против окупатора, за слободу, за ново друштво без експлоататора. Владате партије су се свађале, отимале о власт и шићариле за себе, а када је требало бранити земљу и народ, онда су вође побегле, издале. Већ дуго времена израста из недара радних људи сила која се зове Комунистичка партија Југославије. Она се, у првом реду, бори за народне тежње...”

Говорио је све живље и осећајније. Усне су се развлачиле, руке дизале. Цело се тело њихало у заносу.

Људи слушају. Бора погађа њихове жеље, осећања. Неки га познају као дечака из Забрежја, други као радника београдске централе. Осветљавао је улице и куће. Спајао токове струје. Предводио комуналне раднике престонице. Речима сада осветљава пут који смо одабрали. Струја је потекла нашим венама, дигла нас на устанак, повела на утврђења, против мрске силе. Електрицитет се шири и захвата све нова и нова лица, док све не осветли великом светлошћу.

У маси ни једног шапата.

Прешао је на тешкоће које нас очекују. Позвао све да још једном размисле о свему што предстоји, о свим незгодама које нас чекају, па ако неко

ШУМА

Ој, шумо, мајко,
куће нам зелена!
У тебе нема зидова,
ни крова,
пуна си неба, сунца, облака и звезда,
а одишем мирисем босиља и пелена.

Твоја је трава трпева за гладне,
уморним телима меку постељу стирам,
под дахом ветра нижем се и дрктам,
час тужну, час гневну успаванку свирам.

А оном што стоји на мртвој стражи
Шапућем нешто што улива снагу.
Нами своје речи, добра шумо, кажи!
Најави после ноћи зору ведру и драгу.

Шумо, мајчице добра,
пуна си мирисног хлада.
Не нема мирована,
починка нема
док народ под насиљем страда.

Нема мирована — даље и увек даље,
док милује ветар и сунце нам лице пржи,
док трепере звезде и киша нас једе до сржи,
а дивна даљина своју радесну поруку шаље.

Не када са њива нестане кукуруза,
кад јесен закије нитима хладних суза,
кад ветар уз јаук стане очајно да
се врти,
а снег изатка без покрива смрти —

кад зима стегне наше смрзле кости —
шумо,
драга шумо,
куд ће твоји гости?

Тихо, чујете ли,
шума шуми,
шума збори:
Зашто у нашем срцу
неугасив огањ гори?

Истарајте до зиме
злог гуђина из свог дома —
или стежите зубе и грејте се
на блискости његовог слепа.

Куће наша,
без зидова и без крова,
ускоре ће се до неба дићи
кућа нова!

/Ј.П./

Песма Јована Поповића „Шума“ која је објављена у првом броју *Посавског партизана* 28. августа 1941. (Војно-историјски институт)

Le poème de Jovan Popović «La forêt» publié dans le premier numéro de *Posavski partizan* le 28 août 1941 (Institut historique de l'armée)

жели, може да се врати кући. „А када се закунеш народу, друже, онда мораш поштовати заклетву и бити јој веран до гроба.“

Свечаним гласом, достојанствено, комесар поче читати текст заклетве:

— Ја, син српског народа,

— Ја, Стеван Вулић, син српског народа,

— заклинѐм се својом чашћу и чашћу свога народа . . .

— заклинѐм се својом чашћу и чашћу свога народа . . .

— . . . да ступам са чврстом одлуком у партизански одред . . .

— . . . да ступам са чврстом одлуком у партизански одред . . .

— да се борим против фашистичког окупатора и издајника српског народа . . .

— Нека вам је срећан данашњи дан, другови борци-партизани, и борба у коју смо ступили, и идеја за којом смо кренули, и пут који смо одабрали, и ближи циљ који смо одредили, и даљи циљ коме идемо, заврши комесар Бора.

— На месту вољно!

Пред строј изађе омладинац Гембеш. Загрли комесара. Раскорачи се. Забаци руке на леђа, па их одмах спусти низа се. Уздрхталим гласом обрати се борцима:

— . . . Говорим у име девојака и младина који су штрајковали, демонстрирали, дефиловали 27. марта, који су верни синови Београда, СКОЈ-а, Партије, који ће заклетву сви до једнога испунити, победити или достојно умрети за оне који ће остати. Захваљујем се и поздрављам . . .

Јован Поповић
Jovan Popović

Колена му неприметно клецају, али речи пале, надахњују.

— Имам непуних осамнаест, а пре три године сам се заклео под сасвим другим околностима. Желим да ме разумете. Старији брат Михаило, графичар, премлаћен на демонстрацијама. Око хиљаду радника на сахрани. Црвено цвеће и венци. Пет другова је говорило. Подигао сам увис песницу и рекао: „Бато, волео сам те из свег срца и знај да ћу те осветити!“ Испуњавао сам ту обавезу, а сада се заветујем за борбу против тубина и против оних који су нас убијали због слободе. Гневан сам јер није само Михаило тако прошао. Окупатор је у земљи. Немци покушавају да нас униште. Али, сатрћемо ми њих, победити...

После њега, у име сеоске омладине, говори Буда Давидовић.⁷ Његов први говор.

— Са искреном љубављу и жаром радујем се заклетви младића из Посавине и другова из Београда. Сједињени, бићемо несаломиви, непобедиви... Ја не волим и не знам да говорим, али се у овом нашем рату мора то чинити, морамо рећи свима шта осећамо, шта хоћемо и шта желимо, заврши он своје излагање.

Говорницима прилази девојка дугих плетеница. У коси црвена машна. Вижљаста. Лепа. Очи боје споменка. Преко руке носи три везена пешкира. Стаде испред комесара Боре. Као да нешто размишља, па онда стидљиво пружи бели пешкир са везом. Затим пружи по један Гембешу и Буди.

— Из мог девојачког бошчалука — за нову слободу коју желимо, за вас који се заклињете, за нас, за народ.

Тек сада сељаци почеше да се комешају. Вратише капе на главе. Наставише са разговором.

— И ми смо се заклињали, сунце му јарко, у Дринској дивизији. Е, како је то било! Обрукаше нас политичари после рата.

— Бути будало! Шта само причаш о твојој Дринској, досади народу. Ово је нешто друго. Зар не видиш?

— Ово су наша деца, сунце му јарко, нису то господа. Они се боре за све и нису луди да после рата, ако преживе, пусте кормило земље таласима.

— Много сте црвени, децо.

— Чуо си да сви заједно идемо, па нека се после разговара о држави.

— Нека само буде лепше, соколи. Заорила се лартизанска песма:

„Дужи се народе радни...“

Стева Вулић започе, а остали прихватише:

„Сељаци са поља и фабрички радници освојиће цео свет.

Ој, напред ви робови рада...“

Одјекивала је шума. Слушали су људи и жене. Гледали се, смешили, уздицали од радости.

Мара Филимоновић развезује мараму и говори као за себе:

— Еј Посавино, еј Србијо, грдна рано моја, нећеш више, сестро бити покорена. Деца су твоја заклета. Деца из Бео-

Наше акције

Битком код Грабовца и Сранца, 22 августа, борба Посавског партизанског одреда добија нове облике и нове размере. То више није само чарка, акт саботаже или препад из саседе, него фронтална битка између две војске, и бројнија, наоружанија фашистичка војска морала је да се повуче, уз знатне губитке. Својим брани патролама партизани су изненадили фашистички одред (од укупно 500 људи), оштетили два немачка камиона, спремили јаку топовску паљбу на грабовачко гробље, са кога се брзо повукла патрола која је отхорила ватру, те су немачки топови читав сат преоравали кости мртвих грабовчана. А живи грабовчани, које су фашисти, заједно са стублинцима, похватили из кућа и повели да их "казне", разбежали су се на знак партизанских цунака. Вероватно обавештени, фашисти (Немци, лотифевци и жандарми) извршили су поподне ~~на~~ јурис на положај главнине партизанске војске. После борбе од два и по сата, фашисти су морали да се повуку, једва успевши да скупе своје жртве и ранене. Тамнавски партизани су те ноћи довршили посао посаваца, доухавили једну групу фашиста у Ваганима. Био је то не само први велики војнички успех, него су атамовици Грабовца и Стублина били спасени судбине Скезана. По тој овој судбини допринели су били и сами Скезани, који нису хтели да сарађују с партизанима. Од тада немачке трупе више и не завирују у села, и не покушавају казнене експедиције. Само су неколико пута продрли друмом и пуцали насушце. Но и сами друмови постали су нестигути за фашисте, како због разорених мостова, тако због осталих партизанских патрола. Партизани спречавају довоз жита и догон стоке у градове да се окупатор не би користио њима, а немачки камиони се све мање усуђују да продре друмом. 3 септембра извршен је напад на железничке станице Стублине и Бргуле. 2 септембра стигао је у Стублине одред фашистичких војника и радника ради оправке разорене пруге и телефонско-телеграфске везе, но воз са два вагона искључио је из шина, и Немци више нису ни покушавали оправку. Поручен је и мост на Купинцу, на друму Обреновац-Шабац, а и мост на друму Бањад-Обреновац, код Уша. Тако да је Обреновац омиолен, и само је питање дана када ће следити за Убом, који је већ у партизанским рукама.

Пошто су стекли потпуну контролу на друмовима и на прузи, партизани су преузели и контролу Саве. Код Уша је заустављено ~~и~~ неколико бродова, међу осталим једна моторна деретлија на којој је заплењено 5,000 кг угља и много потребитина за један рудник антимона у служби Немца, а један теретни брод са робом у вредности од 3 милиона динара, намењене шабачким трговцима. А када су партизани зауставили и пароброд "Краљица Марија", други по величини у бившој Југославији, потврђена је власт партизана и воденим путем. Путници се сви цуштају кућама и с њима се пријатељски поступа. Међу путницима и особљем заробљено је и 12 недивевских војника и један жандарм, који су сви изјавили да нису имали воље да се боре против народа.

„Наше акције“, чланак објављен у листу *Посавски партизан* (Војно-историјски институт)

«Nos actions», article publié dans le journal *Posavski partizan* (Institut historique de l'armée)

града и из наших села пуцају на твог и нашег душманина, на нашу велику радост а на грдну жалост клетих тубина. Питам ја тебе ко сме сада када види ово и чује заклетву и песму да тражи мужа да се врати, да се љути на сина што се дрзнуо да удари на силу. Питам те, Србијо, ко има таквог срца, такву душу. Свима ћу рећи, вечно ћу причати и памтити омладину како се весели борби, како се заветује да живи

или мре, ране моје чемерне. Нека и мој јединац Шане иде, нека га, ту му је баш место, а хтела сам да га вратим, хтела, а он се закле, он, мој јединац, остаде...

— Време је ручку, па ћемо у патроле, у акције.

— Још само једно коло, само једно. Коловођа је Обрад Борђевић. До њега Перка Вићентијевић. Посакајују. Пре-

знојавају се. Узмахују марамицом. Пре плићу ногама. Вешто, лепо. Подврискују. Загрљени, радосни. Зуби блескају на сунцу. Очи се шире. Тела повијају у такту.

Ручали смо. Отпратили сељаке.

— Волим што сам видела наше партизане, па и Београђане. Добри људи. Па и они дошли у наш крај, у наша села да се боре, а оставили некога свога, онакав град. Кажем ја вама да и у неслози увек има слоге и нађеш је кад ти треба и да Србија неће мировати и да ће од зла на добро изићи.

Спушта се први сумрак. Доскора смо разгледали данашњи плен: машинке, муниције, револвере, шаторска крила, ћебад, чоколаде, бомбоне, цигарете и чега ти све другог нема код тих Немаца — богатство читаве Европе.

Данас су Милутин Филимоновић, Чеда Миндеровић, Милош Матијевић и још неколицина другова ишли у патролу у село Скељу. Напали су немачки аутомобил, зауставили га пуцњима и водећи жилаву борбу, успели да убију четири Немца. Лешеве су бацили у Саву. Изгледа да је међу тим Немцима и командант града Шапца. Један од њих је рањен у груди. Видећи да су остали погинули, притајно се у јарку као да је мртав. Када му је пришао Брана Бабић, уперео је на њега свој пиштољ и последњом снагом своје већ малаксаде руке опалио. Само неколико милиметара ближе и Бабић би погинуо. Брзо се снашао, одсрафио бомбу и бацио је на Немца.

Хари⁸ — Немац, партизан — радо знало прелистава запаљена акта. Радује се овој победи као и сви ми јер је к нама дошао да се бори против фашистичког режима своје земље, а за слободу свог и нашег народа. Његов начин говора је симпатичан, јер сваку реч не спретно понавља. Неки младићи из села гледају га као чудо. Просто не верују да је Немац дошао у партизане.

— До сада је њихов аутомобил сигурно сасвим изгорео, каже Милутин.

Књижевник Јован Поповић преводи нам писма неких немачких породица. Окупили смо се око њега и слушамо:

„Пишеш ми, мили мој Ханс, да је наш пријатељ Јохан погинуо у Југославији. Чуди ме. Та земља је освојена, па шта је то?. Стрепим за тебе.“

„... сањам да смо заједно. Рођендан нашег синчића био је тако необичан. Желела бих да одеш ма куда из Југославије, јер наслућујем како вам је...“

„Често гледам, сине, у географску карту Европе, Балкана и тачку на којој пише Београд. Била сам срећна када си ми први пут писао да остајеш у том граду. Твоје друго писмо ме забрињава и доводи до лудила. Пуцају на вас, сине, пишеш ми, усред немирног града. Мрко вас гледају људи. Дрхтим од јада. Сви моји савети били би илузорни, безвредни. Нека те срећа служи на путу којим по наредби идеш и нека те боји чува од свих опасности. Једино је он у стању...“

У свануће, 23. августа, пошао сам из грстеничке шуме са још два друга у патролу према Грабовцу. Јутарњу тишину поремети женски јаук. Пред нас је истрчала скоро необучена Циганка Милица Катић. Средњих је година. Наш сарадник. Одана, вредна. Са два црнпураста синчића увек је мобилна. Из њених искиданих речи и плача успевамо тешко да разумемо у чему је ствар. Немци су у ноћи упалили Грабовац и почели да скупљају људе по кућама. Одводе све мушкарце, чак и децу од 14 година.

— Све ће нас поклати... спасавајте, другови, ако бога знате! грцала је Милица.

— Да ли говориш истину? пита Тома Којичић.

— Кунем вам се, децо, ја сам ваша. Много је Немаца, пуно село, све куће, и само вичу: комунисти, партизани, бандити! а ја потечи ка вама да их отерате.

Полазимо у извињање да бисмо проверили вест. Сусрећемо још неке жене које беже и потврђују оно што смо већ чули. Обавестили смо штаб одреда. Крећемо ка центру села. На једној пољани поред цркве видимо сабијену масу народа само у кошуљама и гаћама. И Немце који их чувају са упереним машингеверима. У питомој долини кроз доглед препознајемо људе, уплашене.

ПИСМО НЕМАЧКОМ ВОЈНИКУ

У једној борби ухапшени смо 4 немачка поштоматска официра који су преко курирске поште. У њиховом аутомобилу нађли смо, сем тајних наређења, још и оне стотину писама из Немачке, упућених немачким војницима у Србији. Ево једно од тих писама.

Драги Адамберте, јавно смо се обрадовали твојем писму, а и пакету. Колико је намањено од тебе што се поред својих дужности оринеш и за нас и одвајаш од своје љубави. Нарочито нас је обрадовао сапун. Како се фино пени тај орински сапуни! Само га мало намажем на руку, да се не троши. Дала сам парче и тетка Луизи. Просто је сикнула од радости. Квала и на рубљу и на ципелама. Срби нагледа имају добру робу. Овде се тешко долази до свега, путера нема, воћа и не видиш, просто се питаш где је воће са немачких војни! Сваки дан отстојимо по неколико сати прећ рањима, а често идемо кући празних шака.

Синећ смо опет спавали у подруму, јер су нас "Тома" опет посетили. Глува тетка Ана-Мари испала је из кревета од потреса. На срећу наша кућа није погођена, али у кућу твога друга Ханса ударила је бомба. Мати му је погинула, а једна сестра контузована. Милим те, немој му то рећи, не знам како ће то поднети.

Мали Фриц стално пита: Кад ће се вратити мој Тата? Нећу га више пунтати од себе, за руку ћу га држати, и мораће стално да ми прича. Драги Адамберте, мени је остало само да гледам твоју слику на моме сточићу и да замислим како ћемо живети кад се вратим. Живећемо боље, је ли? Сах тек видим како смо често ћердали своју могућу срећу. Дође ми да заплачем, али се сетим да ти то не би волео, и стехем твоју слику на орце. Чувај ми се, Адамберте! Чула сам да је тамо у Србији доста незгодно. Како то? Та рат са Србијом је завршен! Или није? Ми ништа не знамо. Само сваки час чујемо да је неки пријатељ или познаник погинуо. Још сам се радовала што ниси на источном фронту. Стрепим за тебе. Хоћу да будем јака, али заиста, нема се једном већ сврши тај рат! Шта ми од тога имамо?

Дођи, једва смем и да изразим ту жељу. У очекивању тога дана, воли те твоја сад сасвим митка мала Лиза, и твој мали Фриц.

Већ више од месец дана прекинут је поштоматски саобраћај између источног фронта и домовине. Цензори се плаше писама, како оних са фронта тако оних од куће. Код погинулих немачких војника нађена су писма од мајки, жена и сестара, пуна очајања. Заробљени или пребегли немачки војници причају да им је живот преткожен у намао, и да би многи ожедали да им за леђима нису митраљеви. Кињци су им разорени од сталног бомбардовања и топовске паљеве. Причају да су многи побудели, а сваки дан по 5-6 немачких војника изврши самоубиство.

„Писмо немачком војнику“, објављено у *Посавском партизану* 28. августа 1941. (Војно-историјски институт)

«Lettre au soldat allemand» publiée dans le *Posavski partizan* le 28 août 1941 (Institut historique de l'armée)

Испео сам се на неко дрво да бих боље осмотрио. Стотине Немаца направили су обруч око сељака. Сишао сам. Вођа патроле ме је послао да и о овоме известим штаб.

Нашао сам Кочу и Србу.⁹ Нешто су разговарали. Погледали су ме упитно. Рекао сам им шта је.

— Сва три вода су кренула да запоседну друм и пресретну Немце. Данас ћемо им показати шта вредимо. Поћи у

своју десетину. Једну патролу смо упитали заобилазним путем да их узнемири иза леђа.

Распоређени смо у стрељачком строју. Сто метара од друма. Очекујемо Немце. Недалеко од нас чујемо борбу. Бомбе. Митраљеви. Застој. Само што нису стигли. Обилази нас командант, храбри, бодри. Опет пуцњи. Коча се смеши. Задовољан је. Патрола је дошла до грабовачког гробља и засула Немце бр-

зом паљбом. Они су се устумарали. Потрчали у заклоне и полегали. Људи са пољане су се разлетели по кукурузима и јаругама. Немци нису имали времена да обрете пажњу на њих. Отворили су јаку ватру и чак топовима почели да туку гробље. Патрола је узмакла, а Немци су узалудно сипали ватру, преривајући гробље. До малочас су малтретирани народ, претражујући сваку кућу у селу, а сад су појурили да опколе гробље. Празно. Бесни су. Тако узнемирени кренули су у потеру за партизанима.

Ево их према нама. Иду друмом за Бањане. Воде их љотићевци и жандарми.

Мештани нас обавештавају о њиховом кретању. Коча је наредио да се померимо и заузмемо други, повољнији положај на брегу крај друма у Орашачком пољу, недалеко од Грабовца и Дрена. Полегли смо иза жбунова, по њивама и у јендеке. Наша извидница јавља да се Немци примичу спремни за борбу. Напред је патрола, затим веза, па главнина са напереним пушкама.

Стежемо оружје, нервозно, нестрпљиво. Спремни за паљбу. Видимо их. Коча нам не да да пуцамо. Тек кад он нареди. Он зна кад треба. Можда је заборавио, збунно се. Немци пролазе поред нас. Отићи ће. Стигла је и главнина.

Оштрим и мирним гласом командант Коча је узвикнуо:

— Јединачном паљбом удри у непријатеља!

Осули смо ватру. Мада збуњени, фашисти су се брзо развили, заузели положај и, вичући „форверц“, „форверц“, претрчавали напред. Пуцали су машингеверима и тукли дум-дум мецима из „шараца“.

Тучемо са својих места. Видимо како пада један Немац, па други, трећи. Колебају се. Пузе. Повлаче се. Не. Прелазе у напад. Чујемо опет: „форверц“. Коча виче да се једна група помери десно. Брзо извршавамо наређење. Сагињем главу. Меци се забадају свуда око нас. Изгледа као да ће нас сваки погодити. Очекујемо. Ништа. Коча стоји уз једно дрво и прати ток борбе. Брз је и окретан. Има мале брчиће. На њему је сео-

ско одело. На глави шајкача са малом петокраком звездом. Гледам га, док ми телом струји некакав страх. Чујем његов глас. Продоран је, нешто строжији. Чело наборано. Улива ми поверење. Зна он. Био је у Шпанији. Победићемо.

Пре неки дан очистио сам му пушку. Био је задовољан. Чуо сам како са Србом разговара о борцима. Упознао је менталитет ових људи, психологију сељака и бораца. Размишља о свему, али брзо доноси одлуке. Правичан је. Улива веру.

Ено, Немци су стали. Битка је наша.

Лака дрхтавица проузрокована страхом полако ме напушта. Изгледало ми је у почетку од оних дум-дум метака да су нас Немци опколили. Да ли пуца иза леђа? Ускоро ме освоји борбени занос и донесе ведрије расположење. Лево од мене штекће наш тешки митраљез „максим“. Нишанција — Димитрије Миклош, текстилни радник из Београда. Постао је мајстор и на митраљезу. Видим огреботину на његовом лицу. Он се не помера. Крв тече. Један друг забио главу у шанац, тур му штрчи. Други је рукама покрио уши, а пушку спустио крај себе. „Пуцај, шта радиш?“ виче неко. Он ћути а преко њега прелећу меци. Даље од Миклоша је Аврам Пијаде¹⁰ који је пре неке ноћи, на стражи, опалио метак у коња. Командир му је напоменуо да буде на опрези. Била је ноћ без месечине. Спремала се киша. Грмљавина је реметила ноћну тишину. Пијаде је стајао на крају шуме, будно мотрећи на ливаду напрегнута слуха. Наједном је до његових ушију допро неки нејасан шум, а затим топот. Повикао је: „Стој! Ко иде? Стој! Пуцају!“ Кроз ноћну тишину проломио се пуцањ. Узбуна. Уморни и поспани заузимали смо положај, очекујући да борба почне. Убрзо смо зачули смех и псовку. Па дабоме, како ће коњ знати да стане на заповест? Сада, међутим, Пијаде пуца неустрашиво. Сигурно мисли на сина и жену које је оставио у Београду. Увек помиње „Дрводељца“ и акцију спасавања неког друга у Београду. Смеје се када прича о демонстрацијама. Агент му је искрдао десни рукав капута и извукао новчаник, али није успео да га ухвати.

Скоро ће мрак. Пред нама је рањен Немац. Грчи се. Пузи. Прилази му други. Да га спасе. Одважно. Пуцањ. И он је погођен. У истом тренутку прекидамо паљбу. Немци желе по сваку цену своје мртве и рањене. Полази им за руком да их покупе. Ми смо задовољни. Борили смо се. Сада смо јачи.

Целе ноћи смо на путу. Чим смо пошли из логора у Дрену, почела је да пада киша. Мокри смо до голе коже. Провала облака. Идемо напред. Нисмо нигде могли да свратимо. Земља се расквасила и почела да лепи за ноге. Поточи су јурнули јаругама. Довикивали смо се, хватали везу и ишли даље. Сандале су ми пале с ногу. Сасвим су пропале од воде и блата. Продужио сам бос. Тешко ми је да прескачем трновите ограде. Командант нас стално пожурје и љути се када прекинемо везу. Неколико пута падам колико сам дуг. И други такође. Ипак, колона без задржавања наставља пут.

Пред зору ми приђе Влада и рече да помогнем Јовану Поповићу.¹¹ Није му добро. Тешко се креће. Марш је напоран. Он би желео да застане. Хватам га под руку. Он ми говори:

— Ужасни болови! Као да нису моје ноге... Непријатно ми је то...

Поћута тренутак, па додаде као за себе:

— Човек је јачи од свега, па се надам да ћу и ја све ово савладати. Најгоре је што ме и вид мучи.

— Ускоро ће свитање, а онда одмор.

Он се спотаче. Ипак не паде. Придржао сам га. Видим да се једва креће.

Одржан је митинг жена у селу Кожуру. Организовале га другарице из одреда. Сељанке се мало снебивале. Један старији човек упутио им неколико подсмешљивих примедби. На крају, митинг их је ипак одушевио. Са пуно поверења су саслушале и прихватиле речи жена — бораца. Са неком уздржаном радошћу примиле су идеју о равноправности жена и мушкараца у будућем друштву. Биле су срећне и задовољне

сазнањем да ће њихова деца боље живети. Оне рађају и спремају синове за војску и хтеле би да на земљи не буде више ратова, да овај буде последњи.

Говорила је докторка Јулка Пантић и наша Перка¹² је збуњено рекла:

— Не знам да говорим, драге наше другарице, мајке и сестре! Рећи ћу вам само да смо ми жене пошле у борбу за нашу децу и народ, да са осталим борцима извојужемо бољи живот. Проклетог Немца треба истерати из сваког кутка наше земље, а ви код куће помозите своју војску... Ја не знам даље шта да кажем. Живеле!

Формиране су и партијске ћелије. Изабрали смо Јудиту Аларгић¹³, текстилну радницу из Београда за секретара наше ћелије. Она је недавно кооптирана у срески комитет КП. Постала је већ позната међу борцима и у народу свога краја. Брзо се прилагодила животу и борби. Свима импонује њена довитљивост, храброст, политичка зрелост.

Јудита често одлази у Београд, јер одржава везу између нашег партијског руководства и одреда са руководством у Београду. Она о томе нерадо прича. Ми покушавамо да извучемо по неку реч:

— ... Па, лакше ми је овде међу вама, него на путу. Одлазим понекад и два пута недељно. Док нисмо порушили пруге, ишла сам возом. Некада кренем из Обреновца, некада опет из Стублина, Бргула, Малог Борка, како када. Нађем друштво и разговарам о обичним стварима, не агитујем. Носим по неки завежљај. Држим се сасвим пословно. Трудим се да не покажем знаке нервозе, да изгледам обично, као све остале жене око мене. Удубим се добро у своју улогу и све друго заборавим. Из Београда се враћам са санитарским и пропагандним материјалом. Пре извесног времена, при повратку, узела сам карту до Звечке. Дођемо до Обреновца. Сви излазе. Људи вичу: порушили партизани пругу. Не може се даље. А ја водим три друга у одред. Питају шта ћемо сад. Код железничке станице стоје нека кола. Позовемо кочијаша и кренемо ка периферији. Он пита: докле? Кажемо

му да крене један километар према Звечкој. Опире се. Плаши се Немаца, или партизана? Прешли смо некако и тај километар и тражимо да још продужи. Он се колеба. Гледа нас. Подозриво се смеши. Као да предосећа куда ћемо. Пристаје да креће. На четвртом километру из кукуруза излази група наших, али ни један ме не познаје. Питају: куда сте се ви упутили колима? Кажемо да ћемо у одред. Не верују. Сви им кажу да ће к њима, а откуда они знају да можда нисмо шпијуни. Кажу: повешће нас као заробљенике, па се у штабу можемо објаснити.

— Шта сам могла? То је био начин да стигнем до одреда. Кочијаш пристао да нас и даље вози. И патрола партизана попе се у кола. Један држи пушку на готово. Страхује да не побегнемо. Најзад смо стигли. Комесар нас гледа. Вођа патроле рапортира. Ухватили нас на друму... сумњиви... Бора се насмеја, приђе нам и срдачно се поздрави. Патрола оде. Љути су. Трчала сам за њима да им захвалим на будности. Тек после тога поднела сам Бори извештај о путовању и обављеном задатку.

Два пута је на ова путовања са Јудитом ишао и наш Чича — Милосав Матић¹⁴ из Грабовца. Кренули су сеоским колима, узели пропусницу од штаба. Натоварили парадајз и паприку и неометано стигли до Чукарице. Стали пред кућом обалског радника. Изашла жена, деца. Они чекају друга. Везу. Одређени знаци распознавања. Истова рују парадајз и паприку, а утоварују пушке, митраџезе, муницију, санитарски материјал, одело, билтене, пропагандни материјал. Враћају се преко Обреновца у одред. Пролазе немачки камјони. На улазу их зауставља стражар. Ствари су прекривене крпарама, даскама. Траже исправе. У реду.

Чича Милосав зауставио кола на обреновачкој улици, пред станом Мила Манића Албанте. Познатог револуционара. Он је с нама у одреду. Јудита се ди у колима, а Чича отишао по неку пушку. Наилазе два жандарма. Гледају кола, Јудиту. Пролази патрола Немаца.

— Кога чекате?

— Кочијаша.

— А где је он?

— Ту је негде у радњи.

— Одакле идете?

— Ми смо избеглице из Војводине. Хоћемо да се настанимо код пријатеља.

Дижу крпаре, виде даске. Јудита стрепи. Очекује најгоре. Али задржава мир, спокојство. Жандарми тихо међусобно говоре и одлазе према касарни. Јудита искаче из кола, упада у двориште и тражи Чичу. Он пије кафу. Оставља. Седају у кола и великом брзином јуре ка излазу из града, ка Грабовцу. Коњи галопирају. Људи се склањају. Изгледа да су се коњи отели свакој контроли. Чича се окреће. Нема потре. Тандрчу кола. Задатак је извршен.

Другом приликом, опет су коњска кола код истог обалца на Чукарици. Јудита је отишла код друга Милоша Матијевића Мрше.¹⁵ Однела неке извештаје Причала о одреду, о Београђанима. Одједном је осетила болове у глави, несвестицу. Температура 39°. Мрша је повео лекару. Уз пут један омладинац пуца на агента. Јудита и Мрша се склањају због потре.

— Откуда баш сада да пуца? Само нам је то требало.

— Често ми се догађа да наиђем баш онда када наше групе извршавају задатке. А неки то раде и самоиницијативно.

Дошла је до лекара. Добила лекове. Обавила посао. Другови су поправили и цев са пушкомитраџеза коју је раније донела. Носи је собом. Поред тога леци, ратни материјал. Упутила се на Душановац код породице Наде Марковић. Две Надице ћерке: Рада и Љиља питају за тату и маму. Питају а не знају прави смисао разјављања са родитељима. Јудита их милује, нешто им каже.

Надини родитељи је смештају у кревет. Температура расте. Наилази ноћ. Неизвесност. На улици је узбуна. Граја. Рације. Стари успева да у башти закопа цев митраџеза, док неки материјал остаје под Јудитиним јастуком. Њу облива зној. Као да јој се мути свест и све око ње окреће у ковитлац. Не види децу. Никога. Једна икона за час нестаје, а онда се поново појављује у

облику живе старице. Огромна. Чудна. Гледа је нетремице, па онда почиње да прети. Јаук. Шамари. Вика Немаца, гестаповца.

Кога ли траже? Шта ако упадну у кућу? Материјал не може прогутати. Цев пушкомитраљеза је у земљи. Остало је ту. Шта ће другови рећи? Да бежи? Али не може ни да се покрене. Није у стању ништа да каже. Треба се држати пред непријатељем. Глумити. А ако се деца изрекну? Стари су наши. Добри. Научили на Борин и Надин рад. Њихова шапутања, њихове акције. Нада је сада у одреду. Шта би Бора учинио у овој ситуацији? Бора комесар. Он би сигурно пуцао. Бежао кроз прозор. Да, то би учинио. А она чека. Сви ће знати како је пала у клопку. Али она не може ни да се покрене. Болест је савладала. Болест. Зашто баш сада? Издржати. Успети. Једино то...

Чује кораке немачких војника. Псовке.

— Овде господо нема никога. Ми смо одвећ стари, сами, да, са децом.

— Сви ви стари, стари, стари, деца, деца, деца, а где су остали? виче немачки преводилац.

Отац Надин нешто одговара. Не чује се јасно. Опет немачки гласови. Заглушујући. Страшни. Непријатељ у нашем граду. У нашим улицама. У нашим кућама. Дању. Ноћу. Докле? А толико честитих људи и деце испаштају. Стрепе. Обузима их стравична језа. Рат је на игралиштима дечјим, на пољаницама, у њиховој близини. Отерати окупатора. Одагнати мисли.

Претварају по кухињи. Прасак чаша. Мала Рада заплака. Чује се шамар. Отварају врата на соби. Појављује се Немац, али пред Јудитиним грозничавим очима његова се фигура некако издужила, преврнула. Као да наглавце корача. Трешти оружје, трупкају кораци. Очи као у сове. Стотине пушака, машинки. Мрак, ноћ. Неко упали светлост. Тишина, па кораци. Па опет тишина, па кораци. Шкргут зуба. Плач детета. Дрхтави глас старице. Протест. До ушију допиру неки узвици протеста, али нејасни. Не може ништа да разуме. Нешто се при-

Дане Бубало

Dane Bubalo

миче кревету. Уста, некаква уста, безброј устију. Ближе, све ближе, стравично искежена, претећа. Већ су ту. Па то су само пушчане цеви.

— А ко вам је ово?

Нико ништа не одговара. Сад ће опалити из машинке. Пронаћи летке, материјале одреда.

— То је моја тета. Дошла је из села, протеча четворогодишња Љиља. Преводилац нешто говори на немачком. Да ли ће се догодити чудо? Да ли ће дете несвесно спасти своју „тету“?

Немци се нешто колебају. Расправљају. А онда ипак одоше. Лавез паса на улици. Дресираних паса. Све је на ногама. Опет нечији плач, јаук. Хапшење. Рације. Једна ноћ у Београду.

Сутрадан је Јудита скупила материјал у завежљај. Дотетурала се до кола. Нашла Чича-Милосава. Бутала је. Тако је лакше. Коњи су каскали, па прелазили у галоп. Стигли су живи. Испунили обавезу.

Борци знају да Јудита одлази послом у Београд. По неко је замоли за какву услугу. Посетила је Гембешеву мајку Зорку.¹⁶ Однела је вест да је жив, да је добро. Мајка му је послала џемпер и шалче. Тражио је за свеже ноћи. Контакт и веза са породицом Јована Поповића, Кете Миндеровић.¹⁷

Ракић Јездимир¹⁸ слуша разговоре о Београду. И он има нешто да каже:

— ... Дуго сам радио у том белом граду и као кројач и као пиљар на Каленићевој пијаци. Видим ја да нема више ништа од мог посла и кренем у свој родни крај, у партизански одред. Стигнем ја у Грабовац. Беља Бурић и Чеда Комановић гледају у мене, меркају ме и веле: „Хајд да нам тераш неку робу у Београд.“ Одбијам, не враћам се више у град, а они навалили: „Ево ти кола и коњи, па кад продаш патлиџан и паприку (а дадоше ми потврду да то могу чинити), отиди у три сата после подне у Улицу Грчића Миленка на то и то ћоше и ту ћеш наћи друга Перду. Стајаће на углу у грао оделу и држаће новине у левој руци. Кажу ми да те је послао Беља.“ Опирао сам се таквом захтеву, јер не знам шта му је циљ. Помислим да ту ипак нема опасности и одлучим се. Уз пут показујем партизанима њихову потврду, а Немцима у Београду и Обреновцу легитимацију. Плашим се да случајно не погрешим. Зауставише ме партизани на Дубоком. Грде. Псују. Сматрају да нисам поштен што Немцима терам патлиџане. Убеђујем, не помаже. Кад угледаше најзад потврду, стиснуше песницу, поздравише. „Разумемо, друже, само ти иди својим послом“. Стигох тако и у Београд. Када сам распродао робу, отишао сам у три сата на уговорено место. И заиста, ухватим везу. Онај друг ми рече да ће он да тера кола где зна, а ја да дођем ујутру и да их преузем. Мени се не дају туђа кола. Убеђује он мене, теши да се ништа не бринем. На крају, шта ћу? куд ћу? ја пристанем.

— Сутрадан у 6 часова, тај друг је био на заказаном месту са колима на којима је седела још једна другарица. „Само ти нас води у одред и ништа се не брини.“ Кола препуна. Дошли смо

до Умке, до оне фабрике трикотаже. Ту ме сачекују Немци и врше претрес. Имао сам легитимацију и нисам се бојао. Страховао сам једино за оно двоје са мном. Кад и они показаше своје легитимације. Немци нас пропустише без речи. Стигосмо у Грабовац у један виноград код старог гробља. Сачекаше нас Чеда, Беља и Момчило и почеше да празне кола. Интересује ме шта има. Обичан пртљаг. Као нека сеоба. На колима дупло дно. Дугоше патос, а испод њега пушкомитраљез, пет пушака, пуно муниције и три реденика за тешки митраљез. Зачудих се. „Ти ћеш увек бити веза“. Објашњавам да сам дошао у партизанима да овде останем, а Момчило неће да ме прими. Покупим се и одем у вод код Моме Линдре у Велико Поље и он ме тамо прими, те тако стигнем овде ...

Са свих страна затворили смо приступе граду и све више стежемо обруч око њега. Обреновац треба заузети. Цела Посавина и Тамнава су слободне сем овог места. Скоро цео одред је ту, на окупу, око вароши.

Учествовао сам у рушењу каменог моста на Купинцу са групом другова из свог вода. Била је већ дубока ноћ када су одјекнуле прве експлозије. Грађани су чули. Изашли на улице. Узнемирени и радосни у исто време стајали су обасјани бледом месечевом светлошћу.

— Рано моја, ако их потерате из Обреновца, да ли ће се пси икада вратити? Семе им се затрало! — обраћа се свом познанику партизану нека жена смежурана лица.

— Ко ће их знати, стрина! Главно је да ми њима не дамо мира у нашој земљи, да их на сваком кораку тучемо, одговара јој уместо познаника њој непознати високи, плави младић, учитељац Дане Бубало.

Врше се последње припреме за ослобођење града. Патроле се спуштају до самог предграђа. Другови из вароши шаљу нам обавештења о расположењу грађана, о непријатељским снагама и њиховом распореду. Велики број Обре-

новчана стиже svakим даном у наш одред, а многи су нам већ раније дошли. Ту су два брата Пенчића — Богосав и Јова, па Мома Радовановић, Спасоје шустер, Драган Благојевић, Живорад Шаровић, Бора Манић, Мило Шнајдер, Милован Нинковић, Верољуб Голубовић, Милосав и Миодраг Јовановић, Муја Калајџић и други. Неки од њих донесоше собом пушке и муницију.

Пошли смо у колони по један, са великим растојањем, у заседу. Налазимо се у кукүрузима преко пута Трајковићевог ринглова. Видимо игралиште, дом стараца. Уочавамо сваки покрет на почетку главне улице. Позади нас су делови наше чете, партизани. Слободна територија. Друм је разрушен. Непријатељ не може доћи од Ваљева, нити од Београда. А пред нама варошица у којој сам радио, штрајковао, читао забрањене књиге, волео, живео...

Собица код бабе Мирјане Лазин. Долази Младен Пантин. Прича о казниони. О великим људима револуције. Говори тихо, промүкло. Кашљуца. Болесник. Плаћа. Пребијен. Ископнио. Није дочекао револуцију, а припремао се за њу до свог задњег часа. Сахранили смо га зимус у Дражевцу. Сада би Младен био ту, крај мене. Дуго је радио и живео у престоници.

Где је сада студент Влада Лаушевић? Влада и Драги су га задүжили да у нашем друштву припреми драму „Слуга Јернеј“. Био је неуморан. Успели смо. Приредба у „Берзи“. Забрана. Отишао је некуда по задатку. И он би пошао у патролу. Знамо. Тако би било.

Неке су ухапсили. Треба их ослободити. Адамовић, Илија Чалић, Пера Петровић, Олга Благојевић...

Девојке: Јела Благојевић, Милка Адамовић, Вида Грамић, Мила Рандић. Знамо да сте с нама. Дошла је порука. Стигао је материјал.

Лежимо у заседи. Покривамо се жућкастим гранчицама. Пресахла Тамнава је одличан заклон за напредовање. Крај мене су Раја,¹⁹ Велизар Вељовић и Дана Бубало.

Главна улица је празна. Никаквог покрета. Очекујемо. Да ли ће ускоро

стићи наређење за јуриш? Гарнизон није јак. Ракић је ишао да испита. Стигао до кафане. Испричали су му да нема више од 60 Немаца, нешто више недишеваца и жандарма. Градска стража се јавила за предају:

„ПОСАВСКОМ НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКОМ ОДРЕДУ

ОВАДЕ

Долази парламентарцац Богољуб Росић, Живко Бојић са извештајем о предаји.

14. IX 1941. год.

Обреновац
19,30 часова

Командир страже
Митар Дрењанин“

Сунце брзо осваја небо. Никаквог поветарца. Помичемо се у хлад. Мотримо непрестано. Вребамо. И размишљамо гласно. Чујем шапат Вељовића.

— Ко би веровао да ћемо овако брзо порастати, постати снажни? Није тако дуго од како сам из Београда, али осећам да ћемо ускоро тамо.

— Ма неће то бити тако брзо. Немци су јаки.

— Па можда си, Рајо, у праву. Зато ми и не јуришамо сада. Нама не треба фронтални рат.

— Тачно. Значајно је да им не дамо мира, да привлачимо велике снаге, да је лакше на источном фронту.

— Ено Немца, гледај!

— Он трчи.

— Пуцам.

Зүүу, фијүүу... фијүүу... дум

Они осуше из „шараца“. Тек сада уочавамо њихове заклоне.

Раја је послат преко Колубаре да ухвати везу са Другом четом, са Миледином.²⁰ Одјурити без пушке. Понесе само бомбу и револвер.

Дође Момчило.

— Одлука је да чекамо ноћ. Никако данас. Вршен је напад на Симовићеву стругару. Убили једног Немца, а више њих ранили.

Споро пролазе часови. Не могу ни да померим главу. Само мотрим. Немци пуцају. Врућина. Видим два лептира. И

завидим им. Круже. Безбрижни. Благо њима! Уморан сам. Неиспаван. Хлеба код себе немам. Да ми је да легнем у собицу, ниску, чисту.

— Пуцајте! Шта чекате? Видите ли, мајку му, ону двојицу што се прикрадају?

Клокотање митраљеза. Звук пушака.

Долетело јато „штука“. Бомбардују Барич. Обрушавају. Пиште сирене. Одоше. Нестало је лептира. Само рој мува. Досадне су. Још један налет авиона. Ватра, дим. Ми смо мирни. Нас прелећу. А како је онима који немоћно чекају свој задњи час?

Знам да су и Београђани са нама око Обреновца. Вера Црвенчанин Чупчић пуца и пева. Дивно пева. Развија културно-просветни и политички рад. Боса Ратковић²¹ са Дорћола. Симпатична текстилна радница. Нашла је све у партизанима. И породицу и своје идеале. То је њен давнашњи сан, њена сутрашњица. А има их и са Чубуре, Карабурме, Чукарице, Вождовца и сваког другог дела. Раме уз раме са Посавцима и Тамнавцима сврстан је Београд. Знају се са демонстрација, излета, протеста, кружока. Били су потискивани. Гурани на дно. Отимали се. Нису се дали. Устали су из подрума, влажних станова, радионица, вешерница, са периферија. Стали на чело колоне за лепше сутра, за децу која ће учити у историји...

Дотрчао је Раја. Сав у зноју. Као да је из воде изронио. Да. Заиста. Заборављам да је препливао Колубару. На лицу му се мешају капљице зноја и воде. Прашњав. Добио неку боју блата. Дише убрзано.

— ... Ви-ви-видео сам колону Немаца, огромну, замуца он. Са тенковима, топовима...

— Где?

— Ту, близу. Дошли су. Стигли у Обреновац. Авиони их прате. Разгоне наше. Нешто ме мучи. Убио сам жандарма на путу. Зато дрхтим. Пуцао је на мене, промашио. Некуд је бежао, без циља, сулудо. И сам сам се уплашио. Једини излаз је био да пуцам. Потрчао сам к њему, опалио два хица. Пао је. Пришао сам ближе. Гледао ме је некако изненађено, запањено.

— А Друга чета?

— Помлатили су Немце... Ух, да сте само видели! Али... али морали су се повући... Пуцао сам, људи, у човека са пушком. Не, не, не кајем се... само непрекидно мислим куда је трчао. Можда да ме убије, или пак својој жени...

— Ма, остави се тог убиства! Шта каже Миладин?

— Повући ће се и чекати даље наређење. Помозите ми да то сварим некако... сад ми је лакше на души... био сам у праву... Жандарм је пуцао на мене, он је са Немцима.

Ево опет „штука“. Једна, две, три, читаво јато. Неће нас. Ми смо скоро у граду. Надлећу ниско. Не пуцај у њих! Направише два круга. Одоше. Преварио сам се. Растерећују се. Бацају „играчке“. Бомбе падају. Скачемо. Тражимо боље заклоне. Завлачимо се у грање, у корита пресушених барица. Виде нас. Габају митраљезима. Ка нама трчи девојчица. Вичемо јој да легне. Од куда она овде? Гледа нас уплашено, трчи, примиче се. Бела машиница у коси. Крупне зелене очи. Округло дечје лице. Сва покривена прашином. Дотрча. Стаде. Најзад леже. А онда проговори:

— Рекла мама да јавим да је дошло много, много Немаца, да не нападете, да су стигли из Грчке, кажу, да крећу на вас и више ништа није казала, а ја ћу сада до прве куће, код тете, сутра код маме, тако ми је рекла...

Штуке завијају, обрушавају се, бацају бомбе. Одјекују митраљески рафали. Заиста, Немци се појављују у предграђу, на улици. Отварамо ватру, на њих. На „штуке“. Бежимо кроз багрењаке. Пресахло Тамнавом. Девојчица с нама. Не може да се врати. Журимо. Одједном, ње нема. Ипак се вратила. Својој мами. Претрчавамо друм. Кућа Ристе баштована сва избушена митраљеским метцима. Немци нису пошли за нама. Остали су. Авиони не мирују. Гоне нас по овој равници. Немоћни смо да им пружимо отпор.

Стигло им је појачање. Из Грчке. Пешадијски пук чије бројно стање не знамо. Јасно је шта желе. Не дају нам ка Београду. Ми показујемо снагу, упорност. То их запањује. Доводи до беса.

Три изгубљена друга.

У борби на Убу Посавска партизанска чета изгубила је три друга, која су остала мртва у стрелачком строју, покошени митралеском ватром са црквеног торња. Како смо свесни да у својој борби морамо имати и жртва, а на срећу досад су губитци на нашој страни били мали, смрт тројице другова дубоко нас је потресла. Кад смо се после борбе пребројали, остала је не само мала празнина у нашим редовима, него и велика празнина у нашим срцима.

Младинац са села Милак, рођен је три године после рата, 1921, од великог сиромашних родитеља. Нешто га је зукло даље у град, да упозна живот тамо, да научи занат и нађе шире видике. У граду је видео исте неволе и тешкоће као и на селу, и вратио се плугу. Пошто није имао своје земље, радио је код богатијих селака. С одушевљењем је пошао у партизански одред, који је повео борбу за ослобођење српског народа, и у тој борби је дао свој млади живот.

Тек у 18. години, још млади од века, жртвовао је живот тихи, сувовао бледи, увек замисљени млади студент трговачке академије Чедомир. Родом из Херцеговине, налазио се у Београду када је у његовом завичају окупатор изложио српски живаљ на милост и немилост усташама. Дobar певач и свирач, дружелубив и скроман младић, Чедомир је често разонођавао раднике омладинце у синдикатима, а од њих је чуо многе истините речи о животу и о будућности радног човечанства. Када је дошао у партизански одред, знао је јасно за шта се бори. Погинуо је убрзо по свом доласку, али је тихи, нежни лик свега младића остао неизбрисиво у нама.

Радник је трећи друг кога смо изгубили. Милош је из Ниша, двадесет пет му је година било ваљда када га је породило непријатељско зрно. Променио је многа занимања, пропутовао је многе крајеве тражећи посла. Мало су се другови и потсмевали Милошу, јер је волео много да прича, а нарочито о јуначким делима. Но његова смрт је уклонила те ситне мане, погинуо је заиста као јунак, не одмицући с положаја.

„Три изгубљена друга“, чланак објављен у *Посавском партизану* од 28. августа 1941. (Војно-историјски институт)

«Trois camarades perdus», article publié dans *Posavski partizan* du 28 août 1941 Institut historique de l'armée)

Вршимо прегруписавања. Напуштамо Обреновац. Мислимо на Београд. Да ли ћемо ускоро? Када?

Чете су прерасле у батаљоне. Водови у чете. Ево Београђана командира: Миладин Ивановић, Стојан Љубић, Стеван Борота, Драган Марковић. Комесари: Влада Аксентијевић, Душан Даниловић, Љубомир Живковић-Илић (Љупче), Јосип Мајер, Брана Цветковић, Бора Кеџман, Иван Вондрачек Вањка, Чеда Миндеровић, Милорад Гајић, Богдан Јаковљевић, Стева Вулић, Иван Штагљар, Велимир Бузацић, Чеда Ковачевић и други. Не бележим воднике и политичке делегате. Београд, Посавина и Тамнава су једно. Допуњују се, помажу.

Постројен је наш Први батаљон. Шумарак села Кожуара. Преко 600 бораца. Пушке разнолике. Униформе такође.

Говори се о протеклим борбама, о задацима, о снази одреда и батаљона.

Једним минутом ћутања одајемо пошту палим друговима.

Дане Бубало. Деветнаест година. Учитељ. Висок. Плав. Мршав. Огрнут дугом пелерином. Песничка душа. У цепном календару записао:

„... Најсрећнији дан у моме животу је долазак у партизане. Има ли на овоме свету ишта лепше и узвишеније од праведне борбе? На мукама се показују храброст и снага живота. Када је најтеже, сматрам да треба бити уз свој народ, уз његов најсвеснији део. Мислим на своју мајку, на своју браћу. Сви су они партизани... Кад сам на стражи, или, после борбе, у веселом расположењу, сећам се своје једине која је далеко од мене, али не идејом... Како су продорне њене крупне црне очи, поглед умиљат, а коса мека, мека... Комесар ми је рекао

да не мислим на девојку. Видео ме тужног. Дошло је време одрицања. Зар се мора тако? Ваљда ће се ово брзо завршити? Протутњаће талас револуције. Има међу нама малчице и кукоља. У десетини и неки лумп-пролетер. Анархичан је, својеглав. Критикујемо га. Решава да се мења. Стално прича о јавним кућама, о томе да се чак и крађом морао бавити. Ноћима дискутујемо. Има користи од тога. Почиње да се мења. Сирово гвожђе се капи, преображава.“

Милош Петровић, шаљивџија. Београђанин. Увек нешто прича. Истерује правду. Погибе код Уба.

Раде Тадић. Трговачки помоћник из Београда. У почетку устанка секретар среског комитета КПЈ. Послали га другови из Београда. Привидно ради код Миодрага Јовановића. Уби га председник конатичке општине кад смо разбијали стару власт.

Бора Бирић-Борђевић, кројачки радник из Београда. Организациони секретар нашег комитета. Уби га гестаповец на друму. Али ни он њему није остао дужан.

Покопасмо . . .

„Ви падосте жртвом и дадосте све...“

Пева издвојена група бораца.

Лењинов марш. Добро увежбано. Ехо у шуми, у воћњацима. Дозреле шљиве падају на траву. Пред нама су пуни цегери. Синоћ смо затекли стражара да се машио руком за шљиву. Ноћ. Он у воћњак. Гранчица га додиривала. Машио плод. Црвенео је, бледео. Више никада неће. Рекли смо домаћину. Он се смеје. Нуди. Дане је стајао под крушком. Падале су. Није их газио. Није узимао. А волео је крушке.

Хор је певао. Наш хор. Сви ћуте. Стоје.

Дара Тадић заплака. Београђанка. Млада. Симпатична. Жао јој верног друга — супруга. Прилазе Нада и Јудита.

Ћуте. Нема утеха.

— Зашто тако брзо? Тек смо почели. Сећам се када је Раде био затворен у Београду, па пуштен. Рекао је да ће добити крила када почне устанак. Гледала сам га ових дана и била срећна заједно с њим зато што је нашао себе,

што је добио соколова крила . . . Лакше ми је када изговорим што осећам, када се вама обратим, рече она Јудити и Нади. Ви сте ми све што је остало, ви, борба, Партија.

Три ратне другарице су ћутале. Гледале облаке. Тамне, светле, љубичасте, сиве. Крећу се, лете, одлазе. Као да траже звезде.

Звезде окитиле небо својим блиставим сјајем. Зрикази започели свој вечерњи концерт. Не престају.

И комарци зазубаше.

Батаљон је спреман за покрет. У разним правцима. Ускоро крећемо. Темпо, темпо, темпо!

Почињу нас потискивати са наше слободне територије. Снажно надире увежбана, ухрањена, наоружана војска Немаца. Стало им је да поцепају црвени појас, да га сагоре, сажежу. Он их притиска, гуши. Зар ту пред главним градом? Зар у срцу Европе оружане силе партизана? Разорене пруге, друмови. Заседе . . . Црвени појас нећете сажећи! Саставићемо искидано. Саткаћемо ново, лепше. Вратићемо се! Доћи. Још јачи. Моћнији. Београде! Брежуљке претварамо у ратна попришта. Заузимају. Опет их враћамо. Опет јуришају. Опет јуришамо.

Каже нам Срба Јосиповић да одреа броји преко 3000 бораца. Четири батаљона. Шеснаест чета. Војска партизана.

Други батаљон је добио комплетну чету Београђана. Командир је Синиша Николајевић.²² Већина их је са Чукарице. Обалци, радници. Та чета допире до Железника, Жаркова, Сремчице.

— Брависимо, Чукарчани! каже Стева Вулић.

— Трипут ура за моју улицу, твој крај, цео Београд!

— Знам да иду у Космајски одред и у све остале јединице. Сигуран сам.

— Иду.

— Па шта?

Потисли су нас са Уба, из Стублина, Дражевца. Проредили се наши редови. Многи обележише бојеве и покрете, а појединци се заморили, поклекли. Ко зна је ли тако?

Водимо борбу у Подгорини, Оглавеновцу. Колоне Немаца се споро крећу ка Каменици. Потискују наше јединице. Стиже наређење да спречимо њихово надирање, да бранимо стопу по стопу слободне територије.

На погодним бреговима и ћувицима простире се у дугом луку наш стрелачки stroj. Са нама је и командант Коча. Немци опрезно прилазе. Још смо непримећени. Са десног крила допре клокотање митраљеза, експлозија бомби и пушчана паљба. Немци су потрчали ка нашем строју. Борба постаје жестока. Одврћемо бомбе. Бацамо их. Пуцамо.

Тома Коичић²³ и Велизар Вељовић истрчавају испред нас и растерују немачку групу.

— Удри их! Удри! Мајку им фашистичку! — чује се продорни Томин глас.

— Одавно сам киван на вас, фашистичке звери, пси са ланца које је Хитлер натуткао на нас, псује Вељовић.

— Шта тражиш, Швабо? Натраг! . . . ти мајку Хитлеру!

— те цар Фрања! Куш, марво!

Немци се ускомешали. Заустављају се и крећу у противнапад. Тома и Велизар једва стижу у јединицу.

Припуцавање траје скоро цео дан.

На месту званом Коњски гроб и на ерачком гробљу борба добија све жешћи ток. Наши тешки митраљези и пушкомитраљези изложени су најјачој непријатељској ватри. Немци се привлаче. Голубовић је рањен. Али и даље додаје муницију. Димитрије Миклош нишани. Убрзо и њега закачи зрно. Притрчава му Добросав Марковић. Миклош још увек пуца, али му понестаје снаге. Добросав му оте митраљез. Откачи са Миклоша бомбу и баци на Немце. Дobar погодак.

Изгибе сва посада тешког митраљеза „максима“. Међу погинулима су Мојис Бенвенисте, млади лимарски радник из Београда, Хари Шихтер и још неки други.

Наиђе Хаим Садихари. Познаник и друг Димитрија Миклоша. Засузише очи. Говори о погинулом другу:

— Радил смо у истој партијској ћелији. Био је примљен у КПЈ 1938. годи-

не . . . У одреду се нагло изменио. Постао је храбрији, одлучнији. Нисам у стању да схватим како људи брзо израстају у овој нашој борби. Све до рата извршавао је добро своје задатке. Али, почетком окупације, требало је излепити проглас комитета Партије. Миклош као да се плашио. „Зар за неколико летака да изгубимо главе? говорио је том приликом. И тада је искључен из Партије. Дошао је у одред са жарком жељом да се рехабилитује. Отуда и неизмерна храброст и јунаштво. Често ми је говорио: „Само нека још минут будем у Партији, па не жалим да погинем! Лакше подносим његову смрт када знам да му је жеља недавно испуњена. Жао ми је што га нисам видео када му је саопштена одлука о враћању у чланство. Могу да замислим колико се радовао.

Недалеко од Ужица, центра партизанске републике, на прузи према Вишеграду, одмара се наш батаљон. Цео је на окупу. Спавали смо у Ужицу. Видели велику петокраку звезду, сву од црвених сијалица. Зграду у којој Тито живи и ради. Штампарију „Борбе“. Стотине заробљених Немаца. Овде смо стигли партизанском локомотивом. Железничари са петокраким звездама на капама.

Свако се интересовао где је смештен Тито и Врховни штаб. Жеља је свих нас да га видимо, да га поздравимо, да му кажемо да смо његова војска, одана, његова деца, до смрти.

— Ја мислим да он није стар, наога зову „Стари“, каже Милосав Павловић.²⁴

— Замислиш га као човека средњих година, крепког, снажног и ведрога. Са њим је и Александар Ранковић, наш Лека. За њега сам чуо пре неколико година у Обреновцу.

— Не могу ни да дочарам себи лик човека који је командант свих партизана Југославије. Он је таленат, геније, јунак. На све дати одговоре, пронаћи одлуке, све утешити, охрабрити . . . , чује се нечији глас.

— Шта се размећеш речима! Зар не знаш да је то наш металац, радник из

фабрике, чобанин са ливада, познаник људи?

— Од наших непосредних старешина Владе и Раденка, па преко Коче и Боре, све до врховног команданта, друга Тита, осећамо неку снагу. Њихов лични пример је школа за нас.

— И ти си школа ако учиш. Али ако дремаш и кукумавчеш, ништа од тебе.

Недалеко од кафане и школе где смо смештени налази се Биоска Бања. Данас смо се купали у њој. Извире топла вода. До сада нисмо ни чули за њу. Нема никаквих уређаја. За нас је ипак сасвим добра и пријатна. Осећамо се лакше. Повели смо „борбу“ и против вашију. Где их све нема. Досадне су. Проклетнице. После купања обукли смо сасвим ново рубље, производ текстилне фабрике из Ужица. Добили смо и нешто одеће, обуће, шешира. Све је ново, лепо, чисто. Неки су другови заменили своје старе пушке за „партизанке“ — како ми називамо пушке које су израђене у Ужицу. На сандуцима муниције из ужичке фабрике пише да бијемо непријатеља не жалећи муницију.

Пронесе се вести да ће наш одред ићи да нападне Вишеград. Тамо се налазе италијански фашисти који су са Немцима, Бугарима и Мађарима поделили нашу земљу.

У највећој кафанској просторији гледамо извођење скеча, слушамо рецитације и песме. Аврам Пијаде игра улогу посланика буржоаских странака. Дошао лекару и жали се да га све боли. Лекар је напредан човек и кроз шалу му говори како је то све последица великог заборава и тога што лаже народ, да му не може дати лека и да ће умрети као и сав ненародни поредак. Рецитација „Ми млади“ нам се много свидела. Соло песме, дуети, квартет и врабац добро су припремљени. Приређивачи су борци нашег одреда. Са њима је и Кета Миндеровић. Умиљатог и невероватно лепог лица. Са уживањем слушамо тај мелодичан глас. Екипа често даје приредбе по селима и у нашим јединицама. Овде нису имали подијум те смо се пропињали да их видимо. Молили смо их да нам понове неке тачке и они су то учинили.

Комесар чете Стева Вулић говорио нам је у школи о фашизму. Интересовање је велико. Многи стоје пред ходником и пред вратима. Вулић има леп начин излагања. Радо га слушамо. Сад нам је јасније шта значи борба против фашизма, узроци његовог постојања и потреба јединства свег прогресивног против тог највећег непријатеља културе и напретка, слободољубиве мисли.

Сазнали смо да је погинула Дара Тадић. Са неким другарицама из Космајског одреда ишла је ка Ужицу. Сусрели их четници. Похватали. Убили. Овај злочин се не заборавља. Изгубили смо Дару брзо. Изненада. Мислим на њене жеље, хтења, на њен лик, на жену која је нестала.

Подлегао је ранама Велизар Вељовић. Сахрањен је у селу Царини код Пецке. Хтео је да нам своје ране прикаже безопасним. Носили смо га у ћебету.

— Жао ми је само што ову рану нисам задобио негде у борби прса у прса где сам се могао осветити Швабама, а не од авиона, говорио је стењући и шкрипећи зубима.

Указана му је лекарска помоћ. Лекари су одмахнули главом. Тако сам се растао од водника и комунисте Вељовића.

Данас је 29. новембар 1941. године. Ноћас смо се сакупили на овом брду званом Кадињача. Иза нас, на 14 километара налази се Ужице. Ово није планина већ погодан брежуљак обрастао воћњацима и шумом. Наш батаљон је распоређен лево и десно од друма заједно са радничким батаљоном из Ужица. Нешто мало иза нас је Брадоња²⁵ са топом. Поред самог друма, на неколико метара, распоређено је више другова са напуњеним бензинским флашама, за уништавање тенкова.

Немци су у Бајиној Башти. Потискивали су нас од Љубовије, где нас је Ужице пре два-три дана камионима хитно упутило. Немци са тенковима и топовима. Са авионима. Професионални ратници.

Спремамо се да их дочекамо. Комесар Бора нас обилази и појединачно запиткује, саветује:

— Ти заузми бољи заклон.

— Не могу да копам бункер.

— Када ти кажем, боље се закамуфлирај. Ево ти ашовчић и копај земљу. Одавде не одступамо. Ево, овако, види!

— А они су јаки?

— Ми смо још јачи. Иза нас су рањеници и треба и овога пута показати Немцима ко смо и шта хоћемо.

Бора опет застаје. Хтео би да нас увери у победу. Плаве очи су спокојне, а продорне. Обраћа се Јови Пенчићу:

— И ти се ниси заклонио. А желео би да се вратиш, богца ти твога!

— Ово дрво ме штити, друже Боро.

— Дрво. Хм... Ми смо војска, Јово, војска.

Налазим се у стрељачком строју. Пружа се у цик-цак. Пушке су уперене према кривудавом друму који видимо као на длану. Крај мене су Радивоје Јелић, Стева Вулић, Гембеш.

— Виде ли ти, Стево, децу како се јутрос у овом селу Заглавку плаше непријатеља?

— Видех и то и још што-шта. И деца су заволела своју војску, своју слободу. Оном малиши скидоше петокраку, он се заплака.

— Ја се одавде не мичем, рече Гембеш.

— Знам да је правац повлачења према Златибору. Али боље да до повлачења не дође.

Хладно је. Подрхтавамо. Пала је слана. Иње је прекрило шуму, орање, друм. Угледасмо Немце. Крећу се у огромној колони. Наредено нам је да не пуцамо док не опали прва граната нашег топа. Немци су све ближе. Зашто наши не пуцају? Хоћемо да сваки ухвати неког на нишан, да их што више нестане. Бора и Влада дају последња упутства. Били су до радничког батаљона.

Треснула је прва граната у немачку колону. Запуцали смо и изненадили их. Падају. Живи се склањају. Вешто прескачу, кривудају, трче, лежу. Пуцамо и улажемо све напоре да их победимо.

Настала је пометња у њиховим редовима. Први пут добро видим како човек пада смртно погођен да се више никад не дигне. Један па други немачки војник, погођен мојом пушком. Човек осећа задовољство због извршеног задатка. Сам својим очима изгледа јачи.

Борба траје. Изгледа да ће се Немци повући. Много их је. Читаве гомиле. Тенкови брекћу. Добијају појачања. Средиле се и почеше да нападају јаче и организованије. Више не иду само друмом, већ овладаше околним брдима, бар оним њима најнужнијим. Наши истурени делови се повлаче. Падају бензинске флаше на немачке тенкове. Без успеха. Петорка са тешког митраљеза се повлачи. Оставила је митраљез. Покушавамо да повратимо ту косу. Већ је касно. Немци траже погодне шумарке и јаруге и крећу према нама. Одбијамо их. Лево од нас чујемо одјеке велике борбе. Као да се то догађа негде далеко.

Из даљине, са друма Ужице-Косјерић, са Црнокосе допиру такође одједи борбе. Велика немачка војска мери своју снагу са нама, једва 7 месеци после капитулације бивше Југославије. Ми им одговарамо да није капитулирао народ Србије, читаве наше земље. Добро рече један немачки заробљеник Ивану Штаглару у Ужицу:

— Када нам родитељи пишу из Немачке, чуде се како то да се ми плашимо за своје животе у Југославији, јер је она окупирана, а не схватају да би ми радије ишли и на источни фронт, него што бисмо овде седели. Не знамо од куда ће партизани доћи...

Брзо је прошло подне и сунце се већ клони западу. Нико од нас и не помишља на ручак. На друму више не видимо Немце. Назиремо их у шумарцима и упиремо пушке према брегу који су заузели. Више не можемо ни главе да подигнемо, јер нас гађају својим машингеверима и „шарцима“. Свуда око нас фијучу дум-дум меци. Испод косе коју смо заузели чује се пуцкетање грања и неразумљиви шапат. Да, то су Немци. Починју да бацају бомбе. Још не одступамо. Немачка бомба са дршком зуји крај Гембешеве главе. Очекујемо сваког трена експлозију. Гембеш је

хвата и враћа натраг. Немцима. Некога је убила. Изводе други, па трећи покушај да заузму брдо. Не дозвољавамо. Радивој Јелић и Стева Вулић вичу и прецизно гађају. До нас допиру крештави повици: „Форверц! Форверц!“

Раднички батаљон се јуначки бори. Измешали се са Немцима и чине чуда од јунаштва. То је велики бој. Ево комесара Боре. Помера нас удесно. Тражи да пружимо помоћ радничком батаљону. Чинимо све што је у нашој моћи. Делови наше Прве чете били су приморани да одступе. Немцима је успело да заобиђу лево крило и раднички батаљон и да заузму погоднији положај.

Гембеш тражи бомбе од осталих. Размахује. Пуца. Био је у највећем заносу када му је „шарац“ пресекао груди. Прилазимо му. Гледа нас и смеши се последњом снагом. Поминье Партију, Совјетски Савез, своју мајку. У цепу налазимо окрвављено писмо. Које је упућено?

„Драга мајко и сејо, пишем а не знам како да вам пошаљем ово писмо. Оставио сам вас а да се нисмо честито ни поздравили. Свакога дана гледам смрт у очи и мислим на покојнога тату и бату, на читав живот који је за њих прошао и тако се брзо завршио, на наш мили стан у Зориној улици на другове из „Икаруса“ и Раковице где сам као лечак слат по директиви СКОЈ-а.

Не љути се, драга мама, што си и ти због мене имала тешкоћа и брига. Крила си ми књиге, саветовала ме, бринула родитељску бригу. Знала си да ми кажеш: „Чувај се, сине, не узимај те књиге у руке!“ Једном их ниси склонила па су покисле, а ја сам ти рекао: „Боље да си цркву срушила, него што си дозволила да моје књиге покисну!“ Тако је морало бити! Ја нисам могао другачије да се понашам. Бићу бољи! Знаћу, мама, да ценим, све што си чинила за мене. Настаће ера новог друштва!

Одмичем се све даље од града, од вас. Докле ће то тако бити и када ће се рат завршити, ја ти, мајко, то не могу казати. Али веруј ми да сам овде нашао добре другове и пуно мајки и сестара које ми замењују тебе и сестру. Лепо

сам обучен, чак ми се чини да сам се и угоднио како смо свакога дана у покрету и борби. Кад би ти имала да једеш у окупираном граду као ја, било би веома добро. Ако ме полиција тражи, реци да је то њихов посао, а не твој. Нека ме они хватају. Ти немаш везе са мнош. Реци им тако да би оставили тебе и сеју на миру. Слободно им кажи да си чула да сам побегао, да се ти љутиш на мене.

Љуби вас и грли ваш Радомир
Бноска, новембра 1941.

Нишанимо. Окидамо. Немци се камуфлирали гранчицама церовог лишћа. Креће шума, бадњаци. Куда? Станите!

Стеву Вулића прострелише кроз чело. Ни речи. Ни покрета. Само рука клизну са кубуре. Паде. Лица окренутог небу.

Комесар Бора тера Владу да помери другове удесно, да се повучемо на другу косу. Шчепа машинку мртвог немачког војника и поче да пуца. Гледамо га. То нам улива снагу. Окрете се и викну:

— Хај’те! Брзо! Ето мене за вама!

Немачка граја и паљба све јаче. Одступамо и испаљујемо по који хитац. Борина машинка нагло заћута. Не видимо никога. Само масу церових гранчица како се примиче.

Преко лешева пролетера Ужица и бораца Посавине и Београда Немци су отишли ка граду. Сунце се гасило на хоризонту у пурпурној светлости. Ближила се ноћ. Пуцњи све рећи, све тиши. Окупљали смо се у оближњем шумарку десно од друма. Опкољавамо комесара Владу. Осећамо необично тежак терет због губитка толико потребног и толико вољеног, драгог нам града.

Влада се распитује о осталима које не види међу нама.

— Где су други? Ко је све погинуо? Шта је са Бором, Милом,²⁶ Стевом, Гембешом, Говедарицом,²⁷ Вићентићем?²⁸

За удес многих другова ништа нисмо знали. Свако је попуњавао неписану листу погинулих. Одговарам полако, чисто оклевајући да сам Бору видео последњи пут пре повлачења са брда. Гурнуо ме десно, а сам остао на истом месту. Вероватно је погинуо.

Влада неће, не може да верује. Пути. Стреса се.

Нашли смо водича. После краћег одмора кренули смо одређеним путем.

Остао је несахрањен комесар Посавског партизанског одреда — Бора. Ми, преживели, његови борци — кренули смо напред. Пред нама је негде и његова супруга Нада. А тамо, у Београду, остала су његова деца: Љиља и Рада. Да смо га бар лишћем покрили.

Казаћемо, објаснићемо Београду зашто нисмо били у стању да сахранимо његовог истакнутог борца, бравара електричне централе, човека, друга који је хапшен извршавајући све задатке и који је жарко желео да осветли све градове и села, да Београд свима шаље своју струју и светли као сјајно пролећне сунце.

НАПОМЕНЕ

¹ Коча Поповић, рођен 14. марта 1908. године у Београду. Публициста. Члан КПЈ од 1933. године. Данас државни секретар за иностране послове ФНРЈ. Народни херој.

² Бора Марковић, рођен 7. децембра 1907. године у Забрежју (Обреновац). Бравар. Члан КПЈ од 1934. године. Погинуо 29. новембра 1941. године на Кадиначи. Народни херој.

³ Станислав Адамовић, рођен 1906. године село Жупац (Лазаревац). Чиновник из Обреновца. Члан КПЈ пре рата. Погинуо за време рата.

⁴ Стојан Љубић, рођен 1919. године у Вујанову (Лесковац). Студент права. Члан КПЈ од 1941. године. Погинуо на Косачићу 15. XII 1943. године. Народни херој.

⁵ Влада Аксентијевић, рођен 1916. године у Обреновцу. Студент технике. Члан КПЈ од 1936. године. Обешен 27. III 1942. године у Обреновцу. Народни херој.

⁶ Нада Марковић, рођена 1914. године у Београду. Текстилна радница. Члан КПЈ од 1940. године. У НОБ ступила 15. јула 1941. године. Учествовала на оснивачкој конференцији АФЖ-а 1942. године. Била борац, заменик комесара чете и референт санитета у VI београдском батаљону I пролетерске бригаде. Данас пензионер, члан Градског одбора ратних војних инвалида Београда.

⁷ Буда Давидовић, рођен 1919. године у Стублимама. Члан КПЈ од 1938. године. Ступио у НОБ јуна 1941. године. Обешен 27. марта 1942. године у Обреновцу као секретар Средског комитета СКОЈ-а за Обреновац.

⁸ Хари Шихтер, рођен 1920. године у Немачкој. Ступио августа месеца у Посавски партизански одред. Погинуо у Оглавеновцу новембра 1941. године.

⁹ Србољуб Јосиповић, рођен 14. XI 1909. године у Стублимама. Земљорадник. Члан КПЈ од 1938. године. Ступио у НОБ јуна 1941. године. Изабран за члана КП КПЈ за Србију 1941. године. Затим члан полит-одјела I пролетерске бригаде, комесар дивизије. Данас члан ЦК СКС, председник скупштинског одбора.

¹⁰ Аврам Пијаде, рођен 1918. године у Београду. Трговачки помоћник. Члан КПЈ од 1940. године. Умро као игманец у Фочи 1942. године.

¹¹ Јован Поповић, рођен 1905. године у Кикинди. Књижевник. Од ране младости припадник напредног покрета. Члан КПЈ од 1941. године. Члан Главног народноослободилачког одбора за Србију од 1941. године. Умро јануара 1952. године.

¹² Перка Вићентијевић, рођена 1921. године у Забрежју (Обреновац). Домаћица. Члан КПЈ од 1941. године. Погинула 1944. године у околини Ивањице као борац Друге пролетерске бригаде.

¹³ Јудита Аларгић, рођена 1917. године у Новом Саду. Радница. Члан КПЈ од 1939. године. У току рата обављала је разне политичке дужности: секретар партијске ћелије, комесар болнице, члан Политодјела XIII пролетерске бригаде. Сада члан ЦК СКС, члан секретаријата Главног одбора ССРНС.

¹⁴ Милосав Матић, рођен 1899. године у Грабовцу (Обреновац). Земљорадник. Члан КПЈ од 1940. године. Председник Окружног народног одбора у Ваљеву, затим председник СНО-а у Обреновцу. Умро 1956. године.

¹⁵ Милош Матијевић-Мрша, рођен 1902. године у селу Кестеновцу (Карловац). Текстилни радник — ткач. Члан КПЈ од 1926. године. У НОБ ступио 1941. год. Умро 17. XII 1941. године у Београду. Народни херој.

¹⁶ Зорка Марковић, рођена 1899. године у Београду. Домаћица. После рата активиста у друштвеним организацијама општине Врачар.

¹⁷ Катарина Кета Шер-Миндеровић, рођена 1909. године у Суботици. Трговачки намештеник. Ступила у НОБ јула 1941. године. Члан КПЈ од 1940. године. Стрељана у Шашу 1942. године. Јуначки се држала пред полицијом и није рекла ни како се зове.

¹⁸ Јездимир Ракић, рођен 1914. године у Грабовцу (Обреновац). Члан КПЈ од 1942. године. Ступио у НОБ 1941. године. Био интен-

дант VI београдског батаљона I пролетерске бригаде. Данас капетан I класе у пензији у Београду.

¹⁹ Раја Поповић, рођен 1922. године у Звечкој (Обреновац). Члан КПЈ од 1940. године. Погинуо као бомбаш при нападу на Босанско Грахово 1942. године.

²⁰ Миладин Ивановић, рођен октобра 1906. године у Лаљевићима, Даниловград. Члан КПЈ од јула 1936. године. Борац НОБ од јула 1941. године. Командант VI београдског батаљона I пролетерске бригаде, затим командант далматинске бригаде и на крају српске дивизије. Данас генерал-потпуковник у резерви.

²¹ Боса Скопскаја-Ратковић, рођена 1922. године у Скопљу. Текстилна радница из Београда. Члан СКОЈ-а од 1941. године. Пензионисани официр ЈНА у Загребу.

²² Симиша Николајевић, рођен 11. X 1914. године у Пироту. Официр. Члан КПЈ од новембра 1941. године. У НОБ ступио 1941. године. Погинуо као начелник штаба XVII дивизије 17. јула 1943. године. Народни херој.

²³ Тома Којичић рођен 1922. године у селу Сотонићи (Црна Гора). Папуџијски радник из Београда. Члан КПЈ од 1939. године. Погинуо на Деветинама 1943. године.

²⁴ Милосав Павловић, рођен 1921. у Љубињићу, Обреновац. Абацијски радник. Члан КПЈ од 1940. Погинуо као политички радник у Источној Босни 1944.

²⁵ Радивоје Јовановић Брадоња, рођен 10. новембра 1918. године у селу Заруди (Ваљево). Официр. Члан КПЈ од августа 1941. године. Данас генерал-потпуковник у резерви, секретар Секретаријата за саобраћај Извршног већа НР Србије.

²⁶ Миле Манић-Албанта, рођен маја 1901. године у селу Костурџу (Пирот). Поткивач. Члан КПЈ од 1937. године. У НОБ ступио јуна 1941. године. Убио се да не би пао жив у руке непријатељу у Скели, 3. марта 1942. године. Народни херој.

²⁷ Богдан Говеларница, рођен 1921. године у Нетечи, Вировитица. Подофицир. Побегло је 1941. године са породицом у село Дрен, Обреновац. Ступио у одред септембра 1941. Погинуо 29. XI 1941. године на Кадињачи.

²⁸ Раде Вићентић рођен 1921. године у Дрену (Обреновац). Подофицир. Члан СКОЈ-а од 1941. године. Погинуо на Кадињачи 29. XI 1941. године.

DES BELGRADOIS DANS LE DETACHEMENT DE POSAVINA

M. BOJIC

Au cours de l'insurrection de 1941, le détachement de partisans de Posavina devint une unité armée puissante comptant environ 3.000 combattants organisés en quatre bataillons, seize compagnies, soixante pelotons et plus de cent groupes. Ce détachement opérait dans les régions de Sava et de Tamnava, au Sud-Ouest de Belgrade. Cette région n'ayant pas de collines et de grandes forêts, c'étaient des bosquets, des tranchées, des taillis et des champs de maïs qui servaient d'emuscades et d'abri.

Un grand nombre de Belgradois se rangeaient parmi des combattants de ce détachement. Ils arrivaient groupés. C'était l'organisation du PCY qui les envoyait de Belgrade. Ils quittaient leur ville bien aimée, ville patriotique et révolutionnaire, ils quittaient les personnes qui leur étaient chères et entraient volontairement dans les rangs des messagers de la liberté et de la société nouvelle.

Le commandant du détachement de partisans de Posavina fut Koča Popović, publiciste de Belgrade, actuellement Secrétaire d'Etat aux Affaires étrangères. Le commissaire du détachement était Bora Marković, ouvrier serrurier de Belgrade, tombé à Kadinjača en 1941.

Parmi des combattants, chefs de peloton, commandants et commissaires des compagnies de ce détachement il y avait des ouvriers, des élèves, et des étudiants de Belgrade. Les écrivains Jovan Popović et Čeda Minderović y étaient chargés de l'activité culturelle. Ils avaient fondé le journal «Partisan de Posavina», organisé des journaux parlés et des journaux muraux, préparé des représentations ainsi que d'autres formes d'activité culturelle au sein des unités et dans les villages.

Des combattant du détachement de Posavina commencèrent aussitôt à désarmer des agents des gendarmeries, à démolir des

chemins de fer, et des routes, à combattre des autorités s'étant rangés du côté de l'occupant et à libérer la région qui comprenait à l'époque trois arrondissements: Obrenovac, Umka et Ub. Des patrouilles de ce détachement pénétraient jusqu'à 5 kms de Belgrade. Le chef lieu d'arrondissement Ub fut également libéré, tandis que la petite ville Obrenovac, à 30 kms de Belgrade, fut assiégée durant plusieurs jours.

La population accueillait les partisans avec enthousiasme les considérant, à juste raison, comme la seule force armée. Des comités populaires de libération nationale furent formés aussitôt dans tous les villages — c'étaient les premiers organes du vrai pouvoir révolutionnaire.

Au sein du détachement l'on attachait une grande importance à ce que des combattants soient bons camarades les uns avec les autres, l'on portait une attention particulière à l'autodiscipline, à un bon comportement avec la population. Le travail des combattants dans le domaine idéologique, politique et militaire était intense.

Tout nouveau groupe de combattants prêtait serment. C'était un moment très solennel pour chacun d'eux.

Le détachement de Posavina combattait jour et nuit. Par une journée chaude du

mois d'août quatre Allemands furent tués au village de Skela, sur la route Belgrade — Šabac. A titre de représailles l'occupant fusilla plus de soixante — dix personnes.

La résistance se renforçait et prenait de plus en plus d'ampleur. L'on procéda à des actions d'une plus grande envergure dont l'auteur fait état dans ce texte.

Le commandement du détachement était en relations constantes avec le Comité du PCY de la ville de Belgrade et avec les représentants de l'Etat-major suprême des détachements de partisans. Des courriers portaient clandestinement à Belgrade, y emportaient des rapports et en apportaient des instructions, des tracts, des livres, des armes, au prix d'un grand danger. Des combattants s'acquittaient de leurs tâches avec un enthousiasme et un dévouement sans limites.

En automne 1941 des Allemands retirèrent certaines de leurs unités de Grèce pour les employer contre les partisans. Le détachement de Posavina s'opposa à l'ennemi dans des luttes exaspérées en lui causant de graves pertes, mais il dut toutefois procéder à un repli stratégique vers les montagnes, le territoire libre et la ville de Užice.

